

Bliski ili Srednji istok?

Mirjana Kasapović

Kad hrvatski mediji izvješćuju o događajima u Izraelu, Iraku, Libanonu ili Gazi, sve češće govore o nemirnome i konfliktnom Srednjem istoku. Na hrvatskim titlovima američkih ratnih, špijunskih i akcijskih filmova u kojima se radnja zbiva u Jeruzalemu, Bejrutu ili Bagdadu može se pročitati kako ratnici, špijuni i pustolovi haraju Srednjim istokom. Sve je više hrvatskih prijevoda literarnih, publicističkih i znanstvenih djela s engleskog jezika u kojima se lakonski rabi termin Srednji istok. Srednji istok samo je djelić nezadržive bujice engleskih riječi i sintagmi što prodiru u hrvatski jezik – čemu bitno pridonose jezična nepismenost i strukovno neznanje mnogih akademskih i priučениh anglista¹ – i mete pred sobom staro hrvatsko nazivlje. Tako pred Srednjim istokom polako uzmiče dobri hrvatski naziv za prostorno najveću, društveno i kulturno najheterogeniju i politički najkonfliktniju regiju u suvremenom svijetu – Bliski istok.

Prije Prvoga svjetskog rata na to se područje nije gledalo kao na jednu zemljopisnu, kulturnu i političku cjelinu. Zapadni dio regije nazivao se Levant ili Bliski istok, a najčešće je označavao zemlje u sastavu Osmanskog Carstva. Srednji istok povremeno se koristio kao naziv za pustinjske predjele Perzije i istočne Arabije koji su se nalazili između Bliskog istoka i Indijskog Carstva. U to su se doba, dakle, još razlikovali Bliski i Srednji istok: Bliski istok je označavao jugoistočnu granicu Europe, a Srednji istok sjeverozapadnu granicu Indijskog oceana (Smith, 1968:5). Unutar regije koja je kasnije nazvana Srednjim istokom bilo je prepoznatljivo više manjih cjelina: Magreb u Sjevernoj Africi, koji je obuhvaćao Alžir, Maroko i Tunis, a katkad mu se pribrajala i Libija; Mezopotamija, koja se odnosila na zemlje Perzijskoga, a često i Arapskog zaljeva; Levant, koji je označavao uzak mediteranski pojas na kojemu su se prostirali Libanon, Sirija i povijesna Palestina, na tlu koje su kasnije formirani Jordan, Izrael i Pale-

stinska samouprava. Za Europu je Levant bio najvažniji, jer su s njime europske države, ponajprije Italija i Francuska, stoljećima održavale trgovinske i kulturne veze. U njemačkoj literaturi ta se regija do Drugoga svjetskog rata jednostavno nazivala Orijentom. Naziv je preuzet iz starog pojmovlja Rimskog Carstva u kojemu su se Orijentom nazivale sve regije istočno od Rima, a napose Perzijsko Carstvo. Podjelom Rimskog Carstva 395. naziv se počeo rabiti za Istočno Rimsko Carstvo, a kad su Arapi počeli zauzimati dijelove tog Carstva od 7. stoljeća Nijemci i Europljani pod Orijentom su mislili na Arape i islam, ne praveći bitne razlike između Arapa, Perzijaca i Turaka. Od pada Konstantinopolja 1453. Orijent se uglavnom izjednačuje s Osmanskim Carstvom, pa se u 19. stoljeću pod "orijentalnim pitanjem" mislilo na "tursko pitanje", odnosno na budućnost Osmanskog Carstva (Krause, 1993:4-5; Schölch, 1986:11. i d.).

U engleskom se jeziku do kraja 19. stoljeća rabio izraz Istok (*East*) kao opći naziv za Osmansko Carstvo i područja istočno od njega. Kinesko-japanski rat 1894-1895. i krvavi nemiri u Osmanskom Carstvu prvi su put osvijestili činjenicu da na Istoku ima više konfliktnih regija, te se počinju razlikovati Bliski istok (*Near East*) i Daleki istok (*Far East*). Od početka 20. stoljeća u britanskoj politici i literaturi sve se češće koristi izraz Srednji istok (*Middle East*). Prvotno nije precizno označavao neku regiju, nego se odnosio na "skupinu država između Europe i Sovjetskog Saveza na zapadu i sjeveru, te monsunske Azije i tropske Afrike na istoku i Jugu" (Smith, 1968:3). Preciznije, regija se označavala kao područje od Libije na zapadu, Turske na sjeveru, Jemena na jugu i Irana na istoku, a ponekad su joj pribrajane još neke zemlje, poput Sudana i Afganistana. Neki autori upućuju na to da se izraz Srednji istok prvi put pojavio 1902. u dokumentima o britanskoj pomorskoj strategiji na području Perzijskog zaljeva, koja je na-

Mirjana Kasapović, redovita profesorica komparativne politike na Fakultetu političkih znanosti. Predaje, među ostalim, kolegij "Bliski istok i Izrael" na diplomskom Studiju politologije. Nedavno joj je izašla knjiga *Politički sustav i politika Izraela* (Zagreb, Politička kultura, 2010). E-pošta: mkasapovic@fpzg.hr

stala istodobno s jačanjem ruskog utjecaja na Kaspijskom moru i nastojanjima Njemačke da izgradi željeznicu između Berlina i Bagdada. Izraz se najprije uvriježio u novinskim kolumnama u *Timesu*, a potom se prenio u politiku i znanost (Manners i Parmenter, 2004:9). Poslovično precizni njemački autori dodaju da je naziv Srednji istok prvi upotrijebio jedan američki mornarički časnik, označujući njime strateški važno područje za pomorski put od Sueza do Singapura. Britanci su preuzeli taj naziv od njega i učinili ga standardnim terminom međunarodne politike (Krause, 1993:5). Srednji istok izvorno je označavao vrlo široko područje između Bliskog istoka, koje su Britanci u osnovi izjednačavali s teritorijem pod osmanskom vlašću, te Ruskog Carstva u Srednjoj Aziji i Indiji. U Prvome svjetskom ratu oni su svoje vojne snage na tome širokom području dijelili na srednjoistočne snage smještene u Mezopotamiji i bliskoistočne snage smještene u Egiptu.

Nakon Prvoga svjetskog rata Britanci spajaju svoje srednjoistočno i bliskoistočno vojno zapovjedništvo kako bi smanjili troškove održavanja, pa se otada počinje koristiti naziv Srednji istok za oba ta područja. Tijekom vremena naziv je institucionaliziran, najprije u savezničkim vojnim zapovjedništvima u Drugome svjetskom ratu, a kasnije u specijaliziranim agencijama UN-a. Sukladno svojoj povijesti, Smith (1968:6) zaključuje da je izraz Srednji istok bio "curious accident" britanske vojne nomenklature. Premda je u međuvremenu široko prihvaćen, te je postao standardan naziv za regiju u anglosaksonskoj znanosti, novinarstvu i politici, Srednji istok nipošto nije sretan odabran naziv. Logički gledano, on bi trebao označavati područje koje se nalazi "na sredini", između Bliskoga i Dalekog istoka, neku vrstu međuprostora ili međuzemlja (*land-in-between*), analogno shvaćanju Srednje Europe kao prostora između Zapadne i Istočne Europe (*Zwischeneuropa*). No u suvremenoj politici i znanosti to se razlikovanje uvelike izgubilo, te se pojmovi Srednji i Bliski istok uglavnom koriste kao istoznačnice. U anglosaksonskoj tradiciji posve se uvriježio Srednji istok, dok se u europskoj kontinentalnoj tradiciji obično govori o Bliskom istoku. Katkad se za to područje ili njegove pojedine dijelove koriste i drugi nazivi: Srednji istok i Sjeverna Afrika, Zapadna Azija, Prednja Azija, Prednji Orijent, Prednji istok, Arapski svijet, Levant (Schölch, 1986:12; Anderson, 1987; Bailey, 1990:2; Trautner, 1997; Perthes, 2000:9; Beck, 2002; Aronson i dr., 2007:xvii; Solingen, 2007). I u hrvatskoj znanosti, publicistici i političari uvriježio se izraz Bliski istok – u starijim radovima često se koristila ružna skraćenica Blistok (Pavić, 1968:201. i d.) – premda se nailazilo i na Srednji istok (Rudolf, 1968:226. i d.; Baletić, 1982:13. i d.).

Oba naziva, Bliski i Srednji istok, skovana su iz eurocentrične perspektive, pa se smatraju terminološkim izdancima klasičnoga europskog kolonijalizma. Bliski istok označuje područje koje je blizu Europi, Daleki istok područje koje je daleko od nje, dok bi Srednji istok logički trebao označavati područje između Bliskoga i Dalekog istoka. No suvremeni pojam i naziv Srednji istok uključuju Bliski istok ili se poklapaju s njime, što stvara nemalu semantičku, zemljopisnu, kulturološku i politološku zbrku. Ako, naime, Srednji istok obuhvaća i Bliski istok, što je "sredina" na koju izraz upućuje? Drugim riječima, Srednji istok morao bi podrazumijevati postojanje Bliskoga i Dalekog istoka između kojih se smjestio kao međuprostor. Kako nije tako, uporaba naziva Srednji istok prijeporna je već na zdravorazumskoj razini.

Zaključno, ispravno je govoriti o Bliskome, Srednjem i Dalekom istoku. Ispravno je govoriti i o Bliskome i Dalekom istoku. Posve je, pak, nelogično govoriti samo o Srednjem i Dalekom istoku. Stoga bi bilo poželjno držati se tradicije i rabiti naziv Bliski istok.

Bilješke

- 1 Noviji je primjer prijevod knjige *Pantera u podrumu* (Zagreb, Fraktura, 2010) klasika izraelske i svjetske književnosti Amosa Oza. Osim uporabe izraza Srednji istok, prevoditeljica Biljana Romić načinila je i druge grube previde i pogreške. Posebno upada u oči doslovni prijevod engleskog izraza *White Paper* kao *Bijeli papir*, premda je riječ o *Bijeloj knjizi* kao standardnome "tehničkom" terminu u međunarodnoj politici. Taj se termin koristi i u nacionalnim politikama, pa je svojedobno u Hrvatskoj bila znana Šuvarova *Bijela knjiga*. Prevoditeljčina napomena uz MacDonaldov "Bijeli papir" nikako se nije smjela pojaviti u knjizi (str. 19).

Literatura

- Anderson, L. (1987). The State in the Middle East and North Africa. *Comparative Politics*. (20) 1:1-18.
- Aronson, G. i dr. (2007). *The Middle East*. Washington: CQ Press.
- Bailey, S. D. (1990). *Four Arab-Israeli Wars and the Peace Process*. London: Macmillan.
- Baletić, M. (1982). *Povratak Židova u zemlju Izraelovu*. Zagreb: Globus.
- Beck, M. (2002). *Friedensprozess im Nahen Osten. Rationalität, Kooperation und politische Rente im Vorderen Orient*. Wiesbaden: Nomos.
- Fieldhouse, D. K. (2006). *Western Imperialism in the Middle East 1914-1958*. Oxford: Oxford University Press.
- Krause, R. F. (1993). Orient, Naher und Mittlerer Osten. *Geographische Rundschau*. (45) 1:4-9.
- Manners, I. R., Parmenter McKean, B. (2004). The Middle East: A Geographic Preface. U: Gerner, D. i Schwedler, J. (ur.). *Understanding the Contemporary Middle East*. London: Lynne Rienner Publ., str. 5-32.
- Pavić, R. (1968). Političko-geografske implikacije suvremenog arapsko-izraelskog sukoba. *Politička misao*. (5) 2:201-222.
- Perthes, V. (2000). *Vom Krieg zur Konkurrenz: Regionale Politik und die Suche nach einer neuen arabisch-nahöstlichen Ordnung*. Baden-Baden: Nomos.
- Rudolf, D. (1968). Izraelsko-arapski sukobi pred Generalnom skupštinom i Vijećem sigurnosti Ujedinjenih nacija. *Politička misao*. (5) 2:226-250.
- Schölch, A. (1986). *Palestina im Umbruch 1856-1882*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Smith, G. C. (1968). The Emergence of the Middle East. *Journal of Contemporary History*. (3) 3:3-17.
- Solingen, E. (2007). Pax Asiatica versus Bella Levantina: The Foundations of War and Peace in East Asia and the Middle East. *American Political Science Review*. (101) 4:757-780.
- Trautner, B. J. (1997). Hegemonialmächte im Vorderen und Mittleren Orient. Die dritte Partei in internationalen Konflikten. *WeltTrends*. 16:7-42. ■